

Kobiety w polityce

Perspektywa wieków XX i XXI

Redakcja

Monika Banaś

Iwona Jakimowicz-Pisarska

Kobiety w polityce

Perspektywa wieków XX i XXI

seria pod redakcją
Moniki Banaś

4

Rada naukowa:

Prof. dr hab. Ewa Bujwid-Kurek, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Prof. dr hab. Jerzy Nikitorowicz, Uniwersytet w Białymstoku

Dr hab. Adam Nobis, prof. UW, Uniwersytet Wrocławski

Prof. dr hab. Tadeusz Paleczny, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Prof. dr hab. Halina Rusek, Uniwersytet Śląski

Kobiety w polityce

Perspektywa wieków XX i XXI

Redakcja

Monika Banaś

Iwona Jakimowicz-Pisarska

Kraków 2023

 Monika Banaś✉

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 Iwona Jakimowicz-Pisarska✉

Akademia Marynarki Wojennej

© Copyright by individual authors, 2023

Recenzja

prof. dr hab. Ewa Graczyk, UG

dr hab. Marta du Vall, prof. KAAFMM

Opracowanie redakcyjne

Paulina Więcek

Skład i łamanie

Stanisław Tuchołka • panbook.pl

Projekt okładki

Marta Jaszczuk

ISBN 978-83-8368-001-9

<https://doi.org/10.12797/9788383680019>

Na okładce wykorzystano grafikę wygenerowaną przez AI

Publikacja dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych
i Politycznych UJ

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

Monika Banaś, Iwona Jakimowicz-Pisarska	
Wstęp	7
Katarzyna Zawadzka	
Feminizm (nie)znany. Teoretyczne rozważania porównawcze	18
Aleksandra Polak	
Parlament europejski: w awangardzie politycznego równouprawnienia kobiet?	30
Anna Citkowska-Kimla	
Edukacyjny wymiar emancypacji. Anastazja Dzieduszycka i Cecylia Niewiadomska – dwa portrety aktywistek przełomu XIX i XX wieku	49
Wawrzyniec Konarski	
Konstancja Markiewicz, czyli metamorfozy kobiety ikonicznej na tle procesu irlandzkiej emancypacji politycznej	68
Joanna Aleksandra Radowicz	
Kobiety w szkockiej polityce	91
Iwona Jakimowicz-Pisarska	
To nie jest państwo dla kobiet, czyli pozycja polityczek i działaczek w Czechosłowacji i Republice Czeskiej w latach 1918–2023	108
Marcin Czyżniewski	
Męska rewolucja? Udział kobiet w ruchu dysydenckim w Czechosłowacji .	124

Ewa Bujwid-Kurek	
Nataša Pirc Musar, pierwsza prezydentka Republiki Słowenii – w realiach ustrojowych i politycznych	136
Viktoryia Klimovich	
Nowa twarz białoruskiej demokracji	152
Krystyna Leszczyńska-Wichmanowska	
Trajektoria przywództwa premierowskiego Hanny Suchockiej	166
Joanna Trajman	
Matki kontra feministki: działaczki Zielonych wobec emancypacji kobiet w RFN. Wokół sporu o <i>Das Müttermanifest</i> (1987)	181
Jakub Polit	
Song Meiling, charyzmatyczna pierwsza dama Republiki Chińskiej	199
Monika Banaś	
Wielokulturowość a prawa kobiet. Rewizja koncepcji Susan Moller Okin .	219
Indeks osobowy	235

WSTĘP

Kobieca (nie)obecność w polityce jest zagadnieniem budzącym dwa rodzaje refleksji. Pierwszy wiąże się z konstatacją: „Tyle już zostało napisane i powiedziane w tym temacie. Po cóż wciąż do tego wracać?”. Drugi z twierdzeniem: „Pisanie/dyskutowanie nie przekłada się na działanie”. Obie refleksje, choć niejedyne, oddają jednak istotę rzeczy. O kwestii udziału kobiet w polityce napisano wiele – zarówno w polskiej, jak i zagranicznej literaturze przedmiotu (Banaś 2020: 7–12; Banaś 2017: 7–15) – ale mimo długotrwałych debat wciąż obserwujemy nieproporcjonalnie skromną reprezentację kobiet na międzynarodowej i rodzimej scenie politycznej wszystkich szczebli. Dotyczy to nie tylko polityki.

Sfera publiczna, a zwłaszcza jej decyzyjna warstwa, generalnie wykazuje brak należytej równowagi, co przekłada się na nadreprezentację mężczyzn obecnych na kluczowych stanowiskach w obszarach istotnych dla państwa i społeczeństwa. Kobiety, jeśli występują, to najczęściej jako osoby w drugim szeregu. Nieliczne wyjątki stanowią tylko potwierdzenie tej reguły. Dlaczego tak jest? Odpowiedzi należy szukać w kodzie kulturowym, głęboko zapisanym w umyśle wspólnotowym. Specyficzny schemat rzeczywistości, odzwierciedlony w tzw. kolektywie myślowym (Fleck 1986), w polskim przypadku wciąż cechuje się albo 1) wstrzemięźliwym zaufaniem w kobiece zdolności, umiejętności i kompetencje do piastowania kluczowych stanowisk, albo 2) niechęcią pełnego otwarcia kobietom dostępu do władzy. Przekłada się to na obraz, jaki tworzą m.in. składy kolejnych rządów, rad nadzorczych przedsiębiorstw, władz wyższych uczelni (rektoratów, dziekanatów, sekretariatów) etc. Usprawiedliwień tego stanu rzeczy jest wiele, począwszy od argumentacji ideologicznej, pragmatycznej

(ochrona partykularnych interesów), a na kulturowej kończąc. Zwłaszcza ta ostatnia odgrywa fundamentalną rolę z racji tego, że kultura stanowi narzędzie formatowania nie tylko ładu wspólnotowego (to z kultury wynikają koncepcje m.in. demokracji, sprawiedliwości, prawa, albo totalitaryzmu, dyskryminacji różnego typu, akceptacji bezprawia), ale także formowania ludzkiego umysłu w jego wspólnotowej odsłonie, na co wskazuje Geert Hofstede, nazywając kulturę „zbiorowym programowaniem umysłu” (1980: 130). Programowanie, albo łagodniej – formowanie, obejmuje wszystkie sfery ludzkiej aktywności, także publicznej, w tym politycznej.

Długa, żmudna i wyboista droga kobiet do polityki – zainicjowana przed kilkoma stuleciami na przykład w dziełach francuskiej poetki i feministki, Christine de Pisan (*The Book of the City of Ladies* oraz *Book of Three Virtues*, obie wydane w 1405 roku), włoskiej pisarki i feministki, Laury Cerety (*Collected Letters of a Renaissance Feminist*, 1488), czy pochodzącej z Wenecji Moderaty Fonte (*The Worth of Women*, 1600) – była kontynuowana przez kolejne pokolenia kobiet, które nie zgadzały się na opresyjny i dyskryminujący porządek faworyzujący mężczyzn. Wśród XVIII-wiecznych feministek wiodącą rolę odegrała Olympe de Gouges, w dziele pt. *Declaration of the Rights of Woman and of the [Female] Citizen* (1791), dokonując krytyki oświeceniowej koncepcji afirmującej wiodącą rolę mężczyzn jako jednostek predystynowanych do narzucania społecznego ładu. Znaczący głos w walce o równouprawnienie kobiet należał do angielskiej feministki, Mary Wollstonecraft, która w dziele *A Vindication of the Rights of Woman* (1792) krytykowała powszechnie panujące przekonanie o mniejszych zdolnościach intelektualnych kobiet w porównaniu z mężczyznami. Domagała się otwarcia dla nich pełnego dostępu do edukacji, życia zawodowego i polityki. Zwłaszcza edukacja bliska była jej sercu, bowiem w niej upatrywała przyczyn nierówności, rozpoczynających się już na samym początku kształtowania młodego człowieka.

Postulaty te zostały wzmocnione w ruchach społecznych wyrosłych na gruncie rewolucji, jakie miały miejsce w XIX wieku w Stanach Zjednoczonych i Europie. Amerykańskie i brytyjskie sufrażystki (m.in. Susan Anthony, Emma Goldman, Alice Paul, Emmeline Pankhurst, Beatrice Webb) coraz skuteczniej walczyły o prawo czynne i bierne w wyborach, o prawo do bycia ekonomicznie niezależną oraz uwolnioną od obowiązków narzucanych konwencją kulturową (niegratyfikowana praca domowa, podległość mężczyźnie polegająca na zaspokajaniu jego potrzeb, w tym seksualnych,

ograniczone możliwości rozwoju osobistego i zawodowego, niewielki dostęp do edukacji, zwłaszcza na szczeblach wyższych). Od ruchu sufrażystek minęło ponad sto lat, a cel, który przyświecał aktywistkom, został tylko częściowo osiągnięty. Co prawda kobiety – w zachodnim kręgu kulturowym – mogą korzystać z praw, jakimi cieszyli się od dawna mężczyźni, ale wciąż pozostaje wiele do zrobienia dla społeczeństwa opartego na realnej sprawiedliwości, a nie na jej pozorach, podtrzymywanych zahibernowanymi (by nie rzec martwymi) zapisami prawnymi.

Koncepcje promujące społeczną sprawiedliwość, w której nie tylko kobiety, ale także inne dyskryminowane grupy otrzymują podmiotowość, zaliczyć można do liberalnych i neoliberalnych konstrukcji zawierających silny pierwiastek emotywny (Broad 2015; Nussbaum 2000; Okin 1999, Mendus 1997; Rawls 1994, 1988; Young 1990). Empatia, wrażliwość, wyobrażenia emocjonalna, tak często przypisywane kobietom, stanowią punkt wyjścia w rozważaniach nad sprawiedliwym dostępem członków społeczeństwa do dóbr materialnych i równie ważnych dóbr symbolicznych, takich jak uznanie, prestiż, szacunek etc. Tylko wtedy bowiem jednostka będzie miała możliwość rozwoju i samorealizacji: osobistej, zawodowej i obywatelskiej. Te aspekty zostały podjęte w kolejnych rozdziałach niniejszej publikacji, na którą składa się trzynaście tekstów.

Tom otwiera dyskurs teoretyczny zatytułowany: *Feminizm (nie)znany. Teoretyczne rozważania porównawcze*, autorstwa Katarzyny Zawadzkiej. Stanowi wprowadzenie do teorii feminizmu jako prądu i zjawiska obecnego w naukach społecznych od XVIII stulecia. Autorka przedstawia różne rodzaje feminizmu oraz wyjaśnia ich cechy dystynktywne, podkreślając elementy istotne z perspektywy zwolenników konkretnych nurtów. Ewolucja odmian feminizmu i wskazanie w ich obrębie wybranych, kluczowych aspektów służy autorce do całościowej analizy rozwoju tego ruchu jako określonej koncepcji społecznej. Tekst zawiera syntetyczną historię feminizmu z jego najbardziej wyróżniającymi cechami w poszczególnych dekadach wieków XIX, XX i XXI. Powołując się na ikony feminizmu, m.in. Simone de Beauvoir czy Judith Butler, autorka wskazuje elementy, jakie zachowuje każda z jego odmian; bez względu na okres występowania. Jedną z konkluzji brzmi, że pojęcie feminizmu wpisane jest w kanon terminów charakterystycznych dla świata polityki. Zrozumienie definicyjnych niuansów pozwala na bardziej świadomą partycypację w procesach i zjawiskach kształtujących współczesne społeczeństwa.

Drugi tekst, autorstwa Aleksandry Polak, pt. *Parlament europejski: w awangardzie politycznego równouprawnienia kobiet?*, podejmuje kwestie partycypacji kobiet i mężczyzn w Parlamencie Europejskim (PE): od pierwszych wyborów w 1958 roku, aż po czasy współczesne. Autorka zwraca uwagę na dysproporcję pomiędzy okresem, kiedy europosłów i europosłanki wskazywały organy państw członkowskich, a wprowadzeniem w 1979 wyborów bezpośrednich. Analiza dotyczy argumentacji przemawiającej za równą reprezentacją kobiet i mężczyzn w ciałach ustawodawczych. W rozdziale podjęto próbę opisu czynników wpływających na fakt wyższego odsetka kobiet w PE w porównaniu z parlamentami narodowymi. Tekst, zawierający także dane liczbowe, dostarcza oglądu sytuacji dla całej Unii Europejskiej i może stanowić punkt wyjścia dla rozważań o przyszłym kształcie jednej z najważniejszych instytucji naszego kontynentu.

Anna Citkowska-Kimla, w artykule pt. *Edukacyjny wymiar emancypacji. Anastazja Dzieduszycka i Cecylia Niewiadomska – dwa portrety aktywistek przełomu XIX i XX wieku*, przywołuje postaci dwóch działaczek, aby pokazać, jak nurty badawcze w historii i naukach społecznych zmieniają optykę dotychczasowych narracji dotyczących przeszłości. Główne bohaterki tekstu, Anastazja Dzieduszycka i Cecylia Niewiadomska, łączyło wspólne pole zainteresowań, doświadczenie życia w zaborach oraz praca na rzecz kobiet i dzieci. Szerokie horyzonty intelektualne aktywistek, w kontrze do ówczesnych możliwości emancypacyjnych, wzmacniały w bohaterkach przekonanie o ważnej roli edukacji, wiedzy z zakresu higieny i zdrowia oraz pracy zawodowej kobiet. Obie pozostawiły po sobie bogatą spuściznę literacką, głównie w postaci artykułów prasowych, które ujawniają postępowe, jak na warunki zaborów, poglądy na sprawy przygotowania dziewcząt, a następnie funkcjonowania kobiet w społeczeństwie przełomu XIX i XX stulecia. Pozytywistyczne podejście i hasła realizmu – w opozycji do romantycznych modeli wychowania dziewcząt – służyły za materiał do dyskusji o roli i znaczeniu kobiet w polityce, gospodarce i życiu wspólnotowym. Mimo ograniczeń wynikających ze sposobu funkcjonowania ówczesnych społeczeństw, wzmacnianych dodatkowo restrykcjami zaborców, a także skomplikowanej sytuacji rodzinnej obu kobiet, każda z nich osiągnęła spełnienie zawodowe i pozostała wzorem dla innych. Swoim życiem, działalnością i przekazywanymi wartościami zaświadczały, że emancypacja jest konieczna i niezbędna dla prawidłowego rozwoju jednostki oraz społeczeństwa.

Kolejny rozdział, pt. *Konstancja Markiewicz, czyli metamorfozy kobiety ikonicznej na tle procesu irlandzkiej emancypacji politycznej*, stanowi studium przypadku, w którym autor, Wawrzyniec Konarski, przedstawia proces emancypacji zachodzący w kulturze anglosaskiej. Czyni to na przykładzie postaci Konstancji Markiewicz. Ta urodzona w XIX stuleciu brytyjska arystokratka, wychowana w duchu oddania tradycji monarchii, przeszła podwójną drogę emancypacji: z jednej z strony, będąc zwolenniczką idei wolnej i niepodległej Irlandii, a z drugiej, dzieląc poglądy sufrażystek i stając się ich przedstawicielką. Odebrawszy typowe dla epoki wykształcenie, wiodła życie światowej arystokratki, spędzając czas na podróżach po Europie. Po powrocie do rodzinnego majątku zainteresowała się ruchem celtyckiego odrodzenia, a z czasem jej poglądy ewoluowały w kierunku socjalizmu i republikanizmu. Z biegiem lat Konstancja Markiewicz coraz bardziej angażowała się w życie polityczne, stawiając je ponad inne sfery. Tekst Wawrzyńca Konarskiego naświetla polityczne uwarunkowania na ziemiach ówczesnej Irlandii i Polski oraz możliwości prowadzenia działalności społecznej i politycznej przez kobiety. Arystokratyczne pochodzenie Markiewicz, z jej towarzysko-finansowym zapleczem, było silnym wsparciem dla proirlandzkiej aktywności – wsparciem, którego nie miała większość polskich emancypantek. Niemniej, o ile w czasie rozbiorów Polki były zmuszone do ograniczenia się do działań na niwie edukacyjnej, a zainteresowania polityczne kierowały w zaangażowane pisarstwo publicystyczne, o tyle Królestwo Wielkiej Brytanii pozwalało na rozwinięcie dużo większych ambicji aktywistek, aż po kandydowanie i piastowanie mandatu w Izbie Gmin.

Scharakteryzowane pokrótce powyższe teksty stanowią egemplifikację różnych dróg prowadzących kobiety do działalności w sferze publicznej, zarezerwowanej dotąd dla mężczyzn. Służą także za przygotowanie do kolejnych dwóch rozdziałów prezentowanego tomu, które przedstawiają sylwetki kobiet zaangażowanych w działalność polityczną w I Republice Czechosłowackiej, a następnie w Czechosłowacji, czyli już w zmienionych warunkach geopolitycznych XX wieku i pierwszych dwóch dekadach następnego.

Praca Iwony Jakimowicz-Pisarskiej, pt. *To nie jest państwo dla kobiet, czyli pozycja polityczek i działaczek w Czechosłowacji i Republice Czeskiej w latach 1918–2023*, jest nie tyle poświęcona charakterystyce konkretnych życiorysów czeskich aktywistek i feministek, co skupia się na wskazywaniu polityczno-społecznych barier, jakie kobiety te musiały pokonywać.

Czechosłowackie państwo zarówno w okresie międzywojennym, jak i po drugiej wojnie światowej deklarowało się jako egalitarne i dążące do aktywizacji obywatelskiej wszystkich jednostek, niezależnie od płci i stopnia zamożności. Jak starała się jednak pokazać Jakimowicz-Pisarska, były to raczej puste deklaracje, aniżeli faktyczne warunki tworzone w zmaskulinizowanym i konserwatywnym kulturowo społeczeństwie. Co może wydać się interesujące dla polskich czytelników, to opisane w tekście lata po rozdziale obu państw na Czechy i Słowację w 1993 roku. W Republice Czeskiej pozycja kobiet nadal pozostawała ograniczona przez patriarchalnie myślących mężczyzn. Brak silnego ruchu feministycznego oraz utrzymywanie typowo postsocjalistycznych rozwiązań i stereotypów kulturowych utrudniały młodym Czechkom rozwój kariery zawodowej, tworząc tzw. szklany sufit dla ich (nie tylko) politycznych ambicji.

Z kolei badania Marcina Czyżewskiego, pt. *Męska rewolucja? Udział kobiet w ruchu dysydenckim w Czechosłowacji*, poświęcone zostały mało znanemu zagadnieniu aktywności politycznej opozycjonistek czeskich i słowackich w okresie 1948–1989. Jak zauważa autor, ówczesna działalność antykomunistyczna kobiet sprowadzała się do ról wspierająco-organizacyjnych dla zaangażowanych opozycyjnie mężczyzn. Aktywistki, bez których poszczególne działania skazane byłyby na niepowodzenie, pozostały nieznane z imienia i nazwiska – w przeciwieństwie do mężczyzn, których wkład czasami ograniczał się do złożenia podpisu pod ważnym dokumentem. Nie umniejszając jednak znaczeniu pracy czechosłowackich dysydentów, Marcin Czyżewski wskazuje, jak ważna była rola i wsparcie konkretnych działaczek. Podkreśla również, że stopień zaangażowania kobiet w aktywność opozycyjną był odwrotnie proporcjonalny do postulatów, które w tamtym czasie dotyczyły emancypacji Czeszek i Słowaczek. Ów dominujący ogólnoludzki wymiar haseł opozycyjnych miał w przyszłości, zdaniem autora, wpłynąć na kształt państwa, w którym role kobiece i męskie zostały dookreślone, zwłaszcza po tzw. Aksamitnej Rewolucji.

Ewa Bujwid-Kurek tekstem *Nataša Pirc Musar, pierwsza prezydentka Republiki Słowenii – w realiach ustrojowych i politycznych* rozpoczyna część poświęconą współczesnym działaczkom i polityczkom na świecie. Jej rozdział traktuje o przywódczyni postjugosłowiańskiego państwa, która objęła rządy w 2022 roku i w chwili publikacji niniejszego tomu nadal sprawowała urząd. Jako piąta w historii Republiki Słowenii głowa państwa, licząc od 1991, Nataša Pirc Musar stała się pierwszą kobietą na tak eksponowanym

stanowisku. Podkreślone to zostało feminatywem umieszczonym na tablicy pałacu prezydenckiego w Lubjanie. Musar, w porównaniu do rywali, była bardzo dobrze merytorycznie przygotowana – jako prawniczka, adwokatką i urzędniczką zdobyła bogate doświadczenie w instytucjach rządowych oraz organizacjach pozarządowych, także szczepła międzynarodowego. Analizując dorobek zawodowy tytułowej postaci, autorka wyłuszcza kluczowe punkty jej programu wyborczego, które mogły przyczynić się do zwycięstwa kandydatki: nacisk na ekologię, niezależne media, wolności obywatelskie oraz rolę nowych technologii w kształtowaniu ponowoczesnego społeczeństwa.

Kolejny przykład aktywności politycznej kobiet został przedstawiony w rozprawie Viktorii Klimovicz pt. *Nowa twarz białoruskiej demokracji*. Autorka opisuje zmagania Swietłany Cichanouskiej, żony więzionego opozycjonisty, z reżimem prezydenta Aleksandra Łukaszenki. Droga do wolności w przypadku Białorusi jest drogą, na której obok mężczyzn zaczynają aktywnie występować także kobiety. Zmieniają tym samym tradycyjalistyczne pojmowanie polityki jako przestrzeni zarezerwowanej wyłącznie dla mężczyzn; tak bowiem było jeszcze do niedawna. Współcześnie zarówno w szeroko pojętym dyskursie politycznym, jak i w działaniu, coraz częściej widoczne są kobiety. Zmagania białoruskiego społeczeństwa w walce o demokrację można obserwować poprzez śledzenie losów więźniów politycznych, a także ich rosnącą liczbę oraz sposoby tłumienia obywatelskich protestów, które domagają się ustąpienia Łukaszenki. Wciąż wzrastająca świadomość społeczna potrzeby zmian jest pochodną kilku czynników, m.in. oddolnie budowanej edukacji obywatelskiej, w której kluczową rolę odgrywają właśnie kobiety. Swietłana Cichanouska, jako symbol tego zaangażowania, staje się politykiem rozpoznawalnym także na arenie międzynarodowej. Stało się to możliwe dzięki zespołowemu działaniu opozycji, nie zawsze – jak wynika z tekstu Klimovicz – jednomyślnej. Mimo to silna osobowość liderki, jej determinacja oraz zdolności jednoczenia wokół siebie prodemokratycznych sił pozwoliły na zaistnienie „nowej twarzy” Białorusi, dalekiej od autorytaryzmu, bezwzględności i siłowego rozwiązywania sporów.

Polską premier, Hannę Suchocką, liderkę polityczną lat 90. XX wieku, przywołuje Krystyna Leszczyńska-Wichmanowska w tekście pt. *Trajektoria przywództwa premierowskiego Hanny Suchockiej*. Jak podkreśla na wstępie, jej kandydatura w 1992 roku była panaceum na impas polityczny oraz

odповідzią na rozbitcie partyjnej sceny ówczesnego parlamentu. Nie po raz pierwszy, i nie ostatni, kobieca kandydatura w oczach męskiej większości politycznej uznana została początkowo za słabą. Sądzone, że nie będzie zagrożeniem dla karier partyjnych kolegów. Przyjęcie jej kandydatury na stanowisko Prezesa Rady Ministrów było raczej efektem pozorowanego równouprawnienia, deklarowanego ze strony mężczyzn tworzących ówczesną politykę, niż docenieniem udziału kobiet w sprawowaniu władzy i dostrzeżeniem wartości, jakie wnoszą. Premierostwo Suchockiej, co podkreśla autorka, miało dać czas mężczyznom na przetasowania polityczne i sterowanie rządem z tzw. tylnego siedzenia, zaś ona sama miała raczej pełnić funkcję marionetki wykonującej decyzje zapadające nad jej głową. Wyrazem tego był choćby sposób ustalania składu rządu – bez obecności Suchockiej i bez uwzględnienia jej stanowiska w tej sprawie. Lekceważący stosunek do Hanny Suchockiej kontrastował z posiadanym przez nią doskonałym wykształceniem prawniczym, doświadczeniem politycznym oraz dobrą znajomością języków obcych. Leszczyńska-Wichmanowska pokazuje, jak trudno było kobiecie-polityczce przebić się przez mur stereotypów i mizoginizmu w latach 90. XX wieku. Pytanie, jakie stawia autorka, dotyczy faktycznych zmian w postrzeganiu kobiet na najważniejszych stanowiskach państwowych w kolejnych dwóch dekadach po transformacji ustrojowej. Odpowiedzi na nie należy szukać w obecnym stanie rzeczy, a więc początku trzeciej dekady XXI wieku.

Tekst przygotowany przez Joannę Trajman, pt. *Matki kontra feministki: działaczki zielonych wobec emancypacji kobiet w RFN. Wokół sporu o „das Müttermanifest” (1987)*, przenosi czytelnika ponownie w przeszłość i skupia się na emancypacji kobiet w dawnej Republice Federalnej Niemiec. Ten rozdział prezentowanej publikacji wprowadza kolejny ważny wątek w spojrzeniu na rozwój ruchów feministycznych w Europie: przypadek partii Zielonych, która od samego początku swojej działalności przypisywała ważną rolę kobietom. Feministki nie tylko do niej należały, ale i miały w jej obrębie swoje wydzielone struktury, a w ramach reprezentacji parlamentarnej również i frakcje. Postawienie kwestii kobiecej dość wysoko w hierarchii partyjnych priorytetów nie zapobiegło jednak, zdaniem Trajman, konfliktom wśród tych działaczek, które należąc do partii Zielonych, jednocześnie nie czuły się feministkami. Autorka wykorzystała sprawę tytułowego *Manifestu matek*, opublikowanego w 1987 roku, aby zobrazować antagonizmy towarzyszące kreowaniu polityki względem kobiet i ich problemów – nie tylko na łonie

partii Zielonych, ale w całym społeczeństwie zachodnioniemieckim w ostatnich latach istnienia dawnego RFN. Badaczka, podkreślając punkty zapalne ówczesnej debaty, ukazuje przed obliczem jakiego rodzaju dyskusji publicznej mogą wkrótce stanąć społeczeństwa Europy Środkowej i Wschodniej. Pytania o rolę kobiet we współczesnych państwach to pytania nie tylko o sferę prywatną, ale i publiczną. To pytania o pozycję kobiet łączących pracę zawodową z wychowaniem dzieci, kobiet wybierających pracę w domu i całodniową opiekę nad dziećmi, a także kobiet, które na potomstwo w ogóle się nie zdecydowały. Jak zauważa autorka, powstałe w tamtym czasie refleksje dotyczące roli kobiet i mężczyzn w polityce na długie lata stały się przedmiotem licznych sporów, i to zarówno wśród konserwatywnych, jak i liberalnych środowisk.

Kolejny rozdział niniejszej monografii, zatytułowany *Kobiety w szkockiej polityce*, poświęcony został ukazaniu zmian, jakie nastąpiły w Szkocji od 1918 roku, jeśli chodzi o głównych aktorów tamtejszej sceny politycznej. Joanna Aleksandra Radowicz wybrała kilka sylwetek szkockich działaczek, których życiorysy i działalność emancypacyjna stanowią ilustrację przedmiotowej transformacji. Liczba oraz partyjna afiliacja kobiet w szkockim parlamencie odzwierciedlają zmianę podejścia do kwestii kobiecej w poszczególnych organizacjach politycznych. I w Szkocji, i w Anglii od lat 80. XX wieku debatę cechowała narracja genderowa, która położyła podwaliny pod obecną pozycję polityczek w Wielkiej Brytanii. Ewolucja stosunku do kobiet aktywnych politycznie stała się czynnikiem wyrównującym nieproporcjonalny skład zdominowanej przez mężczyzn sceny politycznej. Rozdział ten, wraz z tekstem o Irlandii, pokazuje jak ważne jest działanie kobiet na szczeblu polityki regionalnej oraz wzajemne wsparcie w ramach „siostrzeństwa” organizacyjnego.

Song Meiling, charyzmatyczna pierwsza dama Republiki Chińskiej, autorstwa Jakuba Polita, to praca wychodząca poza geograficzne i kulturowe ramy Europy. Tytułowa postać stanowi przykład niestereotypowej kobiecej kariery. Konfucjańskie przypisanie przedstawicielkom płci żeńskiej niższej pozycji społecznej oraz ograniczenie ich do sfery domowej zdają się nie dotyczyć bohaterki tekstu. Urodzona pod koniec XIX wieku, pochodziła z rodziny chińskich chrześcijan, co umożliwiło jej zdobycie dobrego wykształcenia oraz realizację zawodowych ambicji. Przywołany w tekście życiorys potwierdza, że sprzyjające środowisko może zachęcać kobiety do odważnych działań politycznych i społecznych. Barwne życie Meiling zostało wplecione

w historię dwudziestowiecznych Chin. Choć przebywała na emigracji, sercem była oddana swojej ojczyźnie, nie tracąc wiary w jej rozwój, nawet jeśli krytycznie oceniała politykę kolejnych władz. Tekst pokazuje sylwetkę kobiety, która dzięki wiedzy, światowemu obyciu oraz niezależności od otaczających ją mężczyzn stała się głosem obywateli kontestujących komunizm.

Publikację zamyka rozdział pt. *Wielokulturowość a prawa kobiet. Rewizja koncepcji Susan Moller Okin*. Poddano w nim krytycznej analizie postulaty stawiane przez amerykańską politolożkę i feministkę pod koniec lat 90. XX wieku, upatrującą w polityce wielokulturowości zagrożenia dla kobiet należących do grup mniejszościowych: etnicznych, rasowych, religijnych. Zdaniem Okin polityka wielokulturowości, gwarantująca – w imię idei liberalizmu – prawa wspólnotom mniejszościowym do praktykowania tradycji, obyczajów i kultur odmiennych od tradycji społeczeństwa przyjmującego (większościowego), może naruszać dobro kobiet i dziewcząt. Tak dzieje się w przypadku grup, w których traktowane są one gorzej niż mężczyźni i chłopcy; w których dziewczynkom i kobietom odmawia się szeregu podstawowych praw, m.in. prawa do edukacji, dziedziczenia, kariery zawodowej czy rozwodu; zmusza nieletnie do małżeństwa ze znacznie starszymi mężczyznami; poddaje klitoridektomii czy dokonuje tzw. honorowego zabójstwa. Na przykładzie konkretnych zjawisk przytoczonych w tekście autorstwa Moniki Banaś poznajemy sposób argumentowania obrany przez Okin, a więc sposób, który wśród grona neoliberalnych intelektualistów budzi kontrowersje, ale jednocześnie zachęca do podejmowania polemiki oraz namysłu nad kształtem polityki wielokulturowości i jej skutkami. Rozważania te osadzono w szerszym kontekście naukowej twórczości badaczki, obejmującym trzy najważniejsze dzieła: *Women in Western Political Thought* (1979), *Justice, Gender, and the Family* (1989) oraz *Is Multiculturalism Bad for Women?* (1999).

Powyższe skrótowe naszkicowanie zawartości tomu niechaj stanowi zaproszenie do lektury kwestii ze wszech miar aktualnych, istotnych oraz kluczowych dla kształtowania państwa i społeczeństwa opartych na zasadach wpisanych w demokratyczne wartości.

Monika Banaś, Iwona Jakimowicz-Pisarska

Bibliografia

- Banaś M., red. (2017). *Kobiety w polityce*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Banaś M., red. (2020). *Kobiety w polityce. Sfera publiczna*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Broad J. (2015). "A Great Championess for her Sex": Sarah Chapone on Liberty as Nondomination and Self-mastery. „The Monist” 98, no. 1: 77–88. <https://doi.org/10.1093/monist/onu009>.
- Fleck L. (1986). *Powstanie i rozwój faktu naukowego: wprowadzenie do nauki o stylu myślowym i kolektywie myślowym*, przeł. M. Tuskiewicz. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Hofstede G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work-related Values*. Newbury Park: Sage Publications.
- Mendus S. (1997). *Enlightened Women*. „Radical Philosophy”, no. 82.
- Nussbaum M.C. (2000). *Women and Human Development: The Capabilities Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rawls J. (1998). *Liberalizm polityczny*, przeł. A. Romaniuk. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rawls J. (1994). *Teoria sprawiedliwości*, przeł. M. Panufnik, J. Pasek, A. Romaniuk. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Young I.M. (1990). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.

Publikacja jest kontynuacją rozważań podjętych w dwóch wcześniejszych monografiach wieloautorskich: *Kobiety w polityce* (2017) oraz *Kobiety w polityce. Sfera publiczna* (2020). Obecne wydanie skupia się na przedmiotowej kwestii z perspektywy XX wieku, rzucającej światło na pierwszą połowę XXI stulecia. Czy będzie ona należała do kobiet? Byłoby to wysoce wskazane, zwłaszcza w kontekście społecznych niepokojów, politycznych turbulencji oraz trwających krwawych konfliktów, obejmujących zasięgiem coraz większe obszary naszego globu. Konfliktów generowanych, reżyserowanych i prowadzonych przez męską część politycznych aktorów. Obecność kobiet w polityce każdego szczębla, z podkreśleniem tego najwyższego, wydaje się zatem koniecznością, a nie tylko modą, kurtuazją czy fanaberią.

<https://akademicka.pl>

